

Opnieuw: Nieuwbouw in een bestaande omgeving

*In het juninummer 1984 van Heemschut namen we een op ons verzoek geschreven artikel op van architect Wiek Röling over **nieuw bouwen in een (historisch) waardevolle omgeving**, dat hij de titel gaf: *Wie de schoen past... krijgt geen pijn aan zijn voeten*. Aanleiding was de door hem ontworpen woningbouw aan de, bij de middeleeuwse Janskerk gelegen, Pietersstraat in Haarlem, waarmee niet iedereen even gelukkig was. Daaronder moeten we ook lezers van ons blad rekenen, zoals uit hierbij opgenomen reacties blijkt.*

*Voor diegenen die dit artikel niet gelezen hebben of het zich niet meer voor de geest kunnen halen, volgt hierna de essentie daaruit. Op geïnspireerde wijze betoogde Röling, dat ook in een historische omgeving, beter **eigentijds** gebouwd kan worden, juist vanwege de historische continuïteit. Het gebruik van 'historische ingrediënten' qua vorm, materiaal en kleur leidt volgens hem o.leen maar tot 'historiserend bouwen', hetgeen weinig te maken heeft met respect voor het bestaande.*

Dat betekent overigens niet, dat de architect zich, op dergelijke gevoelige plekken koste wat het wil duidelijk moet manifesteren.

Rölings stuk is zeker geen pleidooi voor het afbreken van waardevolle bebouwing om plaats te kunnen maken voor nieuwbouw, zoals de lezer van een hierna opgenomen reactie zou kunnen concluderen. Hij is voorstander van een zo 'behoudend' mogelijke opstelling ten aanzien van de gebouwde omgeving zoals die aan ons is overgeleverd.

Zijn artikel heeft de wijze van invulling van de gaten en open plekken, waarvan er – jammer genoeg – zo vele in de achter ons liggende jaren in het stadswaefsel ontstonden, tot onderwerp. Bij dergelijke invullingen wil hij, ook uit respect voor creativiteit in l et algemeen, dat de kans geboden wordt voor een goede eigentijdse aanpak.

Twee van de hierna opgenomen reacties – die forse kritiek daarop bevatten – zijn geheel toegespitst op Rölings nieuwbouw aan de Pietersstraat (waarvan wij ook nu een afbeelding plaatsen). Dat is begrijpelijk, omdat een onderwerp als dit zich het beste laat behandelen aan de hand van concrete voorbeelden. Daarom hebben we een aantal voorbeelden opgenomen van nieuwbouw in de oude stad (Nieuwmarktbuurt, Amsterdam), waarbij getracht is in de bijschriften aan te geven welke aspecten mee kunnen spelen bij de beoordeling van de kwaliteit daarvan.

*Wij dachten er goed aan te doen, de reactie (van de **heer Havik**) waarin deze problematiek het meest in algemene zin wordt behandeld het eerst te plaatsen; vervolgens die van de **heer Mijjer**, die ook een algemene strekking heeft en daarna die van de heren **Van der Steur** en **Bloemsma** die zich beperken tot de Pietersstraat.*

De redactie dankt degenen die gereageerd hebben hartelijk voor de interessante en zeer leeswaardige bijdragen, die zij – naar wij hopen – aan de in onze kring nog lang niet beëindigde discussie hebben geleverd.

j.b.-r.

Pietersstraat Haarlem. Westgevel Janskerk en noordgevel van onlangs gereedgekomen woningbouwcomplex van architect Ir. L. C. Röling. Foto: Jos Fielmilch, Haarlem.

Nieuwbouw in oude kernen vaak controversieel

De tien woningen aan de Pietersstraat in Haarlem van architect Wiek Röling bezitten kwaliteit. Niet alleen is een knappe oplossing gevonden voor de realisering van het programma binnen bepaald niet eenvoudige randvoorwaarden, het plan toont bovendien dat de 20ste-eeuwse architectuur zich overtuigend kan voegen in een historische binnenstad. Röling houdt ook een betoog waarin hij een dergelijke benadering bepleit en waarmee hij tevens zijn ontwerp voor de Pietersstraat verklaart.

Zijn plan ontmoet in de vakwereld algemeen waardering en naar ik hoop ook daarbuiten, hoewel ik vrees dat deze hoop voor een deel ijdel zal zijn. Ik denk dat er verschillende redenen zijn die deze scepsis rechtvaardigen. De bril waarmee men de gebouwde omgeving beziet, speelt daarbij een belangrijke rol.

ABSTRAKTIE NIVO

Een nog maagdelijk terrein van een uitbreidingswijk lijkt op het eerste gezicht meer mogelijkheden te bieden voor zogenaamde eigentijdse architectuur dan een historische stadskern. Uitgaande van de premisse dat een ontwerp in een bepaalde omgeving pas overtuigt, als het daarmee op een of andere wijze een relatie heeft, meen ik dat ook een historische kern voor 20ste-eeuwse architectuur voldoende mogelijkheden biedt.

Wellicht minder dan het geduide uitbreidingsplan maar anderzijds levert een reeds tijden bebouwde situatie een hoeveelheid randvoorwaarden op die evenzovele prikkels voor een ontwerper kunnen betekenen. Een bestaande historische karakteristiek waarvan de handhaving en versterking uitgangspunt van het gemeentelijk beleid is, hoeft in die zin dan ook geen belemmering te zijn maar kan juist een stimulans vormen. De historische context levert het samenbindend kader waarin ook nieuwe ontwikkelingen hun plaats moeten kunnen vinden.

Ongetwijfeld is deze opgave nu moeilijker dan in vorige eeuwen. Veranderingen in architectuurstijlen en bouwtechnieken vonden toen slechts langzaam plaats; de ambachtelijkheid bleef een belangrijke gemeenschappelijke noemer.

De huidige situatie is bepaald anders. In architectuur en ook stedenbouw wisselen de modes elkaar snel op en de verscheidenheid aan bouwmaterialen en bouwtechnieken is onvergelykbaar met die van vroeger. Op dit moment vormt de bestaande historische omgeving derhalve meer expliciet een randvoorwaarde dan vroeger, toen de gebouwen als het ware bijna automatisch veel met elkaar gemeen hadden.

De interpretatie van de omgeving speelt

Aanpassing aan bestaande gevels, o.m. door toepassing van baksteen. Garandeert dit een betere oplossing dan het gebruik van moderne materialen? (vergelijk de oplossing bij de Zuiderkerk, p. 34). De poging de oude gevelwand 'organisch' voort te zetten is met name door de vormgeving van de attiek van de nieuwe bebouwing niet gelukt.

De topgevels van de twee individuele oudere huizen doorbreken deze nu juist. Bureau Monumentenzorg, Amsterdam, foto Han van Gool

daardoor nu een belangrijke rol in de benadering van de ontwerpogave. De wijze waarop men uitdrukking weet te geven aan het wezenlijke van de plaatselijke omstandigheden zal voor een groot deel de vanzelfsprekendheid van een nieuw gebouw in een historische context bepalen. Wanneer de interpretatie een hoog abstractienivo heeft zal voor velen de herkenning moeilijk zijn. Immers, hoe minder letterlijk herkenbaar, des te groter abstractievermogen wordt van de beschouwer verlangd om het bouwwerk in zijn omgeving te kunnen waarderen. Het ligt voor de hand dat een meer abstracte, intellectualistische benadering de vakwereld sterker zal aanspreken dan de gemiddelde burger.

De argeloze bezoeker zal snel geneigd zijn om een onverwacht bouwwerk als niet passend te kwalificeren omdat er voor hem wellicht te weinig letterlijke verwijzingen naar de oude omgeving in herkend worden.

HIËRARCHIE

Bovendien is een gebouwde omgeving niet eenduidig benoembaar. Bij de interpretatie ervan vormt de hiërarchie in de aspecten die het totaalbeeld uitmaken een belangrijke faktor. In het ene geval is het straatprofiel sterk bepalend in het andere zijn vorm en kleur overheersend.

In principe kunnen verschillende aspecten, die tezamen de karakteristiek van een gebied

uitmaken in wisselende volgorde bepalend zijn. Ik noem hier het stedenbouwkundig patroon en de ruimtelijke opbouw van een nederzetting, de afzonderlijke gebouwen in hun (situatieve) samenhang, de bouwmassa's, de maat en schaal van de bebouwing, het materiaal- en kleurgebruik enzovoorts. In een gesloten grachtenwand is de straatgevel voor de wandelaar het enige dat hij waarneemt.

In een Drents esdorp wordt hij meestal met de totale bouwmassa gekonfronteerd omdat daar de boerderijen van oudsher als autonome objecten in de 'vrije' ruimte staan.

Waar een gesloten straatwand en een betrekkelijk smal straatprofiel de karakteristiek in belangrijke mate bepalen zal men op de plaats waar vroeger zes afzonderlijke woningen stonden, bijvoorbeeld heel goed dezelfde straatlengte kunnen bebouwen met één woonblok. Want ook op andere wijze, zoals Röling laat zien, kan men via een glijdende schaal een synonieme geleiding aanbrenge.

De architectuur van de woningen kan daarbij nogal verschillen van die van de nog bestaande oude woningen, toch wordt op het hiërarchisch meest sprekende nivo heel sterk gereageerd.

Aanpassing is altijd gradueel. Een enkelvoudige interpretatie van handhaving van karakter leidt al gauw tot halfbakken nabouwen met als resultaat slappe aftreksels van de oorspronkelijke voorbeelden. Het stads/dorpsbeeld ondergaat hierdoor een verar-

ming omdat geen nieuwe waarde wordt toegevoegd, maar de bestaande kwaliteiten worden geïmiteerd. Tweedehands-tweederangs bouwen noemt Röling dat. Met hem bepleit ik een benadering waarbij de verschijningsvorm van de oude kern niet als statisch wordt beschouwd, maar in de tijd langzaam veranderend, zoals het in feite altijd is gegaan.

UITZONDERING

Een bijzonder object dankt zijn specificiteiten voor een belangrijk deel aan het 'gewone' van de omringende dingen, zoals mooi bestaat bij de gratie van het lelijke. Kenmerkend voor de meeste historische kerken is een zeker evenwicht tussen bijzonder en gewoon op elk schaalniveau (van stedenbouwkundig element tot bouwkundig detail). Samenhang en harmonie overheersen in het algemeen het totaalbeeld, waarbij bijzondere elementen als bijvoorbeeld een plein, gracht, kerk of waag aan een kern of straat een

specifieke herkenbaarheid verlenen. Door een te veel aan afwijkingen boeten deze niet alleen in aan herkenningswaarde, maar wordt ook de karakteristieke samenhang bedreigd.

Plaats en aard van nieuwe beeldbepalers behoeven daarom een zorgvuldige afweging. De vanzelfsprekendheid van een dergelijke invoeging wordt mede bepaald door de mate waarin de situatie en functie een zekere opvallendheid van het gebouw toelaat. Een openbare functie op een specifieke plaats vraagt als het ware om een sprekend gebouw in tegenstelling wellicht tot een 'alledaagse' functie in een 'gewone' straat. Dit hoeft bepaald niet te betekenen dat in de laatste situatie geen ruimte zou zijn voor eigentijdse architectuur. Het samenbindend kader geeft hier echter andere randvoorwaarden. Verschillende invullingen in historische straatwanden uit de Amsterdamse Schoolperiode laten bijvoorbeeld zien dat dit kader de architectonische vrijheid geenszins hoeft te belemmeren.

WAARDERING

Uit onderzoek van onder meer H. Ganzeboom* blijkt dat bij de Nederlander een grote waardering bestaat voor monumentale gebouwen en beschermde stads- en dorpsgezichten. De oude bouwkunst scoort in vergelijking met andere kultuuruitingen hoog en bij een breed publiek. Opvallend in Ganzebooms konklusie is het feit dat de waardering voor de bebouwing groeit naarmate deze ouder en meer ambachtelijk is. Jonge monumenten die toch al enkele generaties bestaan, vinden slechts in veel kleinere kring waardering. Het hoeft dus geen verwondering te wekken dat hedendaagse 'moderne' bouw niet dadelijk brede publieke bijval ontmoet. In onze welstandspraktijk wordt dit beeld bevestigd. Op voorlichtingsbijeenkomsten en in discussies met niet-vakgenoten blijkt het makkelijker uit te leggen waarom een bepaald bouwplan niet zou passen, dan om algemene instemming te verwerven voor een positief beoordeelde moderne inpassing.

KWALITEIT

Hoewel kwaliteit een weinig concreet begrip is, vormt het naar mijn idee niettemin een overwegende faktor met betrekking tot de vanzelfsprekendheid waarmee een gebouw wordt ervaren. Een gebouw is eigenlijk pas goed te noemen als in alle opzichten, van lay-out tot en met detaillering, sprake is van een hoge kwaliteit. In dat geval straalt het resultaat een zodanige vanzelfsprekendheid uit dat het bij wijze van spreken bijna overal zou kunnen staan.

Helaas veroorzaakt een geringe verstoring van die kwaliteit voor veel beschouwers al snel een daling in hun waardering. Zo bezocht ik eens tijdens een ekskursie het prachtige kerkje van het echtpaar Siren bij Helsinki. Bij meerderen werd hun indruk negatief gekleurd door lekwatersporen op een in het oog springende binnenmuur. Wellicht is het ook zo dat veel 'moderne' architectuur kwetsbaarder is in dit verband dan de meer traditionele bouwkunst. Dit wordt bijvoorbeeld geadstrueerd bij een gelijktijdig bezoek aan de Kiefhoek en tuindorp Vreewijk in Rotterdam.

De waardering voor de woningen aan de Pieterstraat lijkt mij negatief beïnvloed te kunnen worden door de toegepaste materialen. Waarschijnlijk minder vanwege de kleurstelling als zodanig maar eerder omdat bijvoorbeeld onbehandelde beton(steen) al gauw wat naargeestig kan overkomen. Gelukkig echter heeft Röling zijn ontwerp met steun van de buurt kunnen realiseren. Want het woningbouwcomplex betekent door de kwaliteit en overtuigingskracht een concreet geworden pleidooi voor eigentijds bouwen in een historische kern.

ir. P. W. Havik, directeur van de Stichting Provinciale Groningse Welstandsorg

* Beleving van monumenten, Harry Ganzeboom CRM 1982

Voorbeeld van samengaan van oud en nieuw: ondanks de autonomie van de nieuwe bebouwing wordt de aandacht niet van de Zuiderkerk afgeleid. Men kan zich afvragen of de contouren van de kerktoren juist niet worden versterkt door de toegepaste geleiding in modern materiaal. Bureau Monumentenzorg, Amsterdam, foto Han van Gool

